

LGBTİ Hakları için Eğitim Stratejileri: Sahadan Anlatılar ve Gözlemler

Müge Ayan

Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve
Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği

seçbir
Sosyoloji ve Eğitim
Çalışmaları Merkezi

Bu rapor, öğrencilerin, öğretmenlerin, aktivistlerin ve uzmanların/akademisyenlerin içinde olduğu, ortaklaşa yürütülen, uzun soluklu bir çalışma sürecinin sonunda ortaya çıktı. Bu süreçte düzenli ve özverili katılım ve katkılarını esirgemeyen bütün arkadaşlarımıza gönülden teşekkür ederiz.

Türkiye’de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığa karşı mücadelenin gittikçe güçlendiğine tanık oluyoruz. Onur yürüyüşleri binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşiyor; LGBTİ’lerin¹ kamusal alandaki görünürlüğü günden güne artıyor. Buna paralel olarak yürüyüşlere şiddet içeren tepkiler de yükseliyor. Ayrıca bulgular, LGBTİ’lere yönelik derin önyargıların sürdüğüne işaret ediyor. Nitekim, 2011 Türkiye Değerler Araştırması, halkın %84’ünün eşcinsel komşu istemediğini ortaya koyuyor.²

Eğitim ortamlarında da ayrımcılığa karşı mücadele alanları açılmaya çalışılıyor. Bu alandaki çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren kurumların başında Kaos GL (Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği) geliyor. Eğitimde cinsel yönelim ve cinsiyet ayrımcılığının ele alındığı ‘Eğitim Hakkı Sempozyumu’ konulu uluslararası katılımlı etkinlik; Ankara’nın farklı üniversitelerindeki derslere katılarak LGBTİ’lerin sorunlarını tartışmaya açan ‘ayrımcılığa karşı dersler’; Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği ve Bakış Kişisel Gelişim Merkezi ortaklığıyla, İzmir’de, psikolojik danışman ve rehber öğretmenlere yönelik gerçekleşen eğitim etkinliği; Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği ile birlikte yayına hazırlanan ‘LGBTİ Öğrencileri Aile ve Okul Kışkacına Karşı Nasıl Korunmalı!’³ başlıklı broşür Kaos GL’nin bu alanda yürüttüğü çalışmalardan bazıları. SPoD’un (Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği) rehber öğretmenlerle homofobi ve ayrımcılık üzerine gerçekleştirdiği etkinlikler; Can Candan’ın yönetmenliğini yaptığı, LİSTAG (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Derneği) ailelerinin de-

neyimlerini konu alan ‘Benim Çocuğum’ adlı belgesel; LGBTİ aktivisti Barış Sulu’nun yönetmenliğini yaptığı, trans bireylerin okulda yaşadığı sorunları anlatan ‘Dikkat! Okulda Trans Var’ adlı belgesel de eğitim ortamlarında ayrımcılıkla mücadeleye alan açmak amacıyla kullanılan etkili çalışmalar arasında. Bu gelişmeler, ayrımcı pratiklerin sorgulandığı olumlu bir duruma işaret ederken ortaya çıkan tablonun hiç de olumlu olmadığı açıkça görülüyor. Zira 2015 yılında SPoD ve SPF (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu) tarafından yürütülen ‘Türkiye’de LGBT Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırması’nın⁴ bulgularına göre, LGBT bireylerin %67,4’ü 18 yaşından önceki eğitim hayatında cinsel yönelimi ve/veya cinsiyet kimliği nedeniyle olumsuz yorum ve/veya tepki aldığını belirtiyor. Bu durum, cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimlikleri okulda kabul görmediğinden LGBT bireyleri okulu terk süreçlerine kadar götürebiliyor; okulu bu nedenle terk ettiğini belirtenlerin oranı %8,3. LGBT bireylere yönelik önyargılara ve ayrımcılığa çarpıcı bir biçimde işaret eden bu bulgular, eğitim ortamlarındaki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcı pratikleri daha derinlikli olarak ele almayı gerektiriyor. Bununla birlikte, SEÇBİR’in (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi) öğretmenlerle yaptığı çalışmalar, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim konularında öğretmenlerin kendilerini bilgisiz ve yetersiz gördüklerini, çaresiz hissettiklerini ortaya koyuyor. Eğitim fakültesi öğrencilerinin çok küçük bir bölümü ‘PDR’nin temelleri’ dersi ya da seçmeli ders olarak alınabilen ‘toplumsal cinsiyet’ dersi gibi bazı dersler gördüklerinden ve bu ders-

lerde meseleyle ilişkilenebilme olanağı bulduklarından söz ediyorlar. Bu tür derslerin sayılı üniversitede verildiğini, rehberlik bölümü dâhil olmak üzere eğitim fakültelerinin çoğu bölümünde LGBTİ meselesinin hiçbir şekilde ele alınmadığını da ekliyorlar. Ele alındığı nadir durumlarda, eşcinselliğin hastalık olmadığı gibi çok temel bilgilerin⁵ paylaşılmasıyla yetinildiği, okullarda LGBTİ çocukları/gençleri içeren bir eğitim kurgusu üzerine neredeyse hiç konuşulmadığı anlaşılıyor. Bütün bunlar, bizi şu soruları sormaya götürüyor:

- Eğitim sürecinin aktörleri, LGBTİ'lere yönelik ayrımcılıkla mücadelede donanımlı hale nasıl gelebilir?
- Bütün varoluş biçimlerini içeren, daha adil, eşitlikçi ve içermeci bir eğitim ortamı nasıl mümkün kılınabilir?

SPoD ve SEÇBİR ekibi olarak, bu sorulara cevap aramak üzere yola çıktık ve 1 Mayıs 2015-30 Haziran 2016 tarihleri arasında öğrencilerin, öğretmenlerin, aktivistlerin ve uzmanların katılımıyla yürüttüğümüz çalışmada cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadele stratejileri geliştirmeye çalıştık. Stratejiler, 'eğitim çalışma grubu' ve 'strateji çalışma grubu' adını verdiğimiz iki farklı grubun düzenli olarak bir araya gelerek çalışması sonucunda geliştirildi: Eğitim çalışma grubu, devlet okullarında, azınlık okullarında ve özel okullarda çalışan, ilköğretim ve lise seviyesinde görev yapan, sınıf, branş ve rehberlik öğretmenlerinden oluşan 15 kişilik bir gruptu. Strateji çalışma grubu ise LİSTAG, Liseli LGBTİ Oluşumu, ÇOÇA (İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi), TAPV (Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı), SPoD, SEÇBİR

üyelerinin ve ilköğretim/ortaöğretim öğretmenlerin içinde bulunduğu 12 kişilik bir gruptu. Bu iki grubun ayrı ayrı ve bir araya gelerek yürüttüğü çalışmalar birtakım uzmanların desteğiyle gerçekleştirildi: CETAD'dan (Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği) Seven Kaptan, LİSTAG'dan Şule Ceylan, Ömer Ceylan ve Pınar Özer, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden İdil Işıl Gül, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'ndan İpek Göçmen, Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Melek Göregenli bilgi birikimlerini ve deneyimlerini bu gruplarla paylaşarak geliştirilen stratejilere katkıda bulundu. Bu yazıda, çalışma sürecimizde yürüttüğümüz tartışmalar ışığında geliştirdiğimiz başlıca stratejileri ortaya koyacağız.

Öncelikle proje sürecindeki paylaşım ve tartışmaların bizi nereden nereye getirdiğini kısaca ortaya koyarak başlayalım. "Sınıfta bir kriz anı... Bu durumla nasıl baş etmeli?" Bu soruya cevap arayarak başladık proje sürecine. Bunun için öncelikle sınıflarda ne tür etiketlenmelerin olduğunu anlamamız gerekiyordu. Öğrenci, öğretmen ve veli anlatıları okullarda pek çok etiketin yaygın olarak kullanıldığını gösteriyordu. 'Lezboş', 'yumuşak', 'ibne', 'sapık', 'aykırı' bu etiketlerden bazıları. Doğrudan belli bir öğrenciye yönelik olmayan, LGBTİ kimliğinin kendisini aşağılayan ifadeler de sıklıkla rastlanıyordu. Öğretmen sınıfı sessizliğe çağırdığında bir gencin "Konuşan top olsun," demesi gibi. Kek yapıp öğretmenler odasına getiren bir oğlan çocuğunun öğretmenler arasında "ilginç" bulunması veya bir LGBTİ öğrenci hakkında öğretmenler arasında "kibar çocuk" diye konuşulması da paylaşılan örnekler arasında. Bu süreçteki en önemli farkındalıklarımızdan

biri pek çoğumuzun 'LGBTİ sorunu' olarak adlandırmaya meylettiği sorunun aslında bir LGBTİ sorunu olmadığıydı. Hatta bunu 'LGBTİ sorunu' olarak adlandırmanın kendisi hayli sorunluymdu. Çünkü sorun alanı olarak LGBTİ kimliğinin kendisine işaret etmek gibi tehlikeli bir alt-metni içinde barındırıyordu. LGBTİ'lerin uğradığı ayrımcılıkların ve bu ayrımcılıkların meşrulaştırılmasına hizmet eden 'eşcinsellik sapıklıktır' gibi yaygın olarak kabul gören mitlerin altında 'ikili cinsiyet rejimi' ve 'heteronormativite' anlayışı yatıyordu. Bu iki kavramı biraz açalım:

*İkili cinsiyet rejimi erkek ve kadın olmak üzere sadece iki cinsiyetin bulunduğu varsayımına dayanır. Toplumsal yaşamın her alanı sadece iki cinsiyetin var olduğu gözetilerek düzenlenir ve bu iki cinsiyetin dışında kalan tüm cinsiyet kimlikleri yok sayılır. Normal ve olması gereken tek cinsel yönelimin heteroseksüellik olduğunu dayatan anlayışaysa 'heteronormativite' denir. Kaos GL'nin tanımına göre heteronormativite "insanların kadın ve erkek olarak ikiye ayrılmasını; cinsel ilişkilerin/ evliliklerin sadece ve sadece karşı cinsiyetlere sahip kişiler arasında olabileceğini ve her cinsiyetin kendine has rolleri olduğunu iddia eden inançlar, düşünceler, normlar bütünüdür."*⁶

Dolayısıyla 'olması gereken'den farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine alan bırakmayan zihniyet ve uğraşılması gereken esas mesele ikili cinsiyet rejimidir. O halde LGBTİ'lere yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek için öncelikle ikili cinsiyet rejiminin nerelerde ve nasıl kurulduğunu anlamak, ardından da bu kurguyu nasıl bozabileceğimize,

alternatif, içermeci bir eğitim kurgusunun nasıl mümkün olabileceğine ilişkin stratejiler geliştirmek gerekiyor. Buradan hareketle, yazının ilerleyen bölümlerinde öncelikle ikili cinsiyet rejiminin ve heteronormativitenin okullardaki tezahürlerinin neler olduğuna, okullarda hangi alanlarda ne şekilde kurulup performe edildiğine bakacağız. Ardından, mevcut durumdan yola çıkarak içermeci bir eğitim ortamını mümkün kılacak belli başlı stratejileri tartışmaya açacağız.

Okullarda neler yaşanıyor?

Okul mekânının ne şekilde düzenlendiğinden, müfredatın ve ders kitaplarının içeriğine, sınıflarımızda kullandığımız dilden, velilerle veya idareyle ilişkilene biçimimize kadar okuldaki pek çok pratik ikili cinsiyet rejimini kurmaya ve kuvvetlendirmeye hizmet ediyor. Bir sınıf öğretmenin aşağıdaki anlatısı ikili cinsiyet rejiminin okullarda çok küçük yaşlarda kurulduğuna işaret ediyor:

Okul öncesinden başlıyor. Evcilik köşesi, tamir köşesi... Kız çocuklarının evcilik köşesinde oynaması, oğlan çocuklarının tamir köşesinde oynaması bekleniyor. Eğer oradan oraya giden olursa 'eyvah'lar başlıyor...

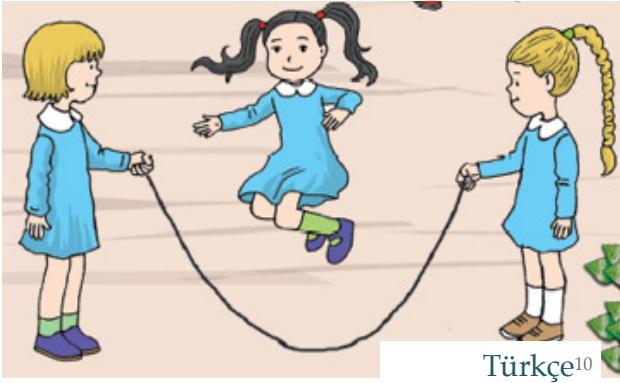
Okul öncesi dönemde kurulmaya başlayan ikili cinsiyetçi sistem çocuğun/gencin eğitim hayatı boyunca çeşitli şekillerde karşımıza çıkıyor. Örneğin, okul tuvaletleri, bir başka deyişle 'kızlar tuvaleti' ve 'erkekler tuvaleti', cinsiyetleri keskin ayrımlarla birbirinden ayırarak ikili cinsiyet rejimini pekiştiren mekânların başında geliyor. Öte yandan, yönetmelik kısıtı alternatif mimari düzenlemelere olanak tanımıyor. Bir LİSTAG üyesinin aşağıdaki

Hayat Bilgisi⁸

Hayat Bilgisi⁹

Türkçe¹⁰

Matematik¹¹

anlatısı, bu kısıtın sonucu olarak öğrencilerin deneyimlemek durumunda kaldıkları gündelik pratikler arasında:

Veli toplantısında diyorlar ki "Çocuk çok terbiyeli, çok çalışkan, ama tuvalete dersin ortasında gidiyor." Çocuğuma soruyordum: "Oğlum sen koskocaman eşek kadar adamsın, niçin dersin ortasında tuvalet izni alıyorsun?" O zaman açılmamıştı. Sonra [açıldıktan sonra] dedi ki "Anne ben kızım, nasıl gideyim erkekler tuvaletine?"

Nitekim, trans çocukların/gençlerin, istedikleri tuvalete giremedikleri için teneffüslerde tuvalete gitmeyip, derste öğretmenden tuvalet izni istemeleri sıklıkla karşılaşılan bir durum.⁷ Tuvalet uygulamasının dışında da ikili cin-

siyet sistemini kuran türlü pratiklerden söz etmek mümkün: Tahtaya bir şey yazdıracağı zaman öğretmenin kız çocuklarından bunu istemeye meyletmesi, lise dönemine gelindiğinde oğlan çocuklarının arka sıralarda oturmasının öğretmenler de dâhil olmak üzere sınıfın neredeyse tamamı tarafından normalleştirilmesi, üzerine düşünmemiz gereken pratiklerden yalnızca ikisi.

Ders kitapları da toplumsal cinsiyetçi rolleri dayatmanın bir başka aracı. Yukarıdaki görsellerin örneklediği gibi, kitaplarda oğlan çocukları arabayla oynarken veya futbol oynarken sıklıkla resmediliyor; öte yandan kız çocuklarının futbol oynadığı bir tane örneğe dahi rastlanmıyor. Buna karşılık, kız çocuklarını ders kitaplarında ip atlarken görüyoruz; oğlan çocuklarıysa hiçbir zaman ip atlamıyor,

en fazla ip çevirirken görülüyor. Bununla birlikte kız çocuklarının ve kadınların çoğunlukla ev işleri yaparken resmedildiğine şahit oluyoruz. Kurabiye yapan anne ve kız çocuk görseli bunun temsili bir örneği.

Proje sürecindeki tartışmalarımızın akışını aktarırken verdiğimiz örneklerden birine tekrar bakmak bu aşamada anlamlı olabilir. Öğretmenlerin, kek yapıp öğretmenler odasına getiren bir oğlan çocuğunu “ilginç” bulduğundan söz etmiştik. Bu örnek, ikili cinsiyet rejiminin dayattığı normlara uymayan bireylerin, öğretmenler tarafından etiketlenmesine işaret ediyor. Öğrenci, veli, öğretmen ve idarenin içinde bulunduğu, okulun farklı aktörlerinin, birbirleriyle ilişkilendirilen ikili cinsiyet rejiminin dayattığı normların etkisi altında kaldıkları görülüyor.

Bir sınıf öğretmenin aşığıdaki anlatısı ise heteronormatif anlayışın okuldaki tezahürlerini çarpıcı bir biçimde örnekliyor:

Benim mesela [biri kız, biri oğlan] iki öğrencim birbirlerinden hoşlanıyorlar. El ele tutuşuyorlar, beraber yürüyorlar falan. Bu çok şirin bir şeymiş gibi algılanıyor, yani müdür yardımcısı gelip “çok şeker” diyor ve hoş bir şey gibi anlatılıyor. Ama erkek öğrenciler aynı şeyi yapınca panik halinde öğretmenler odasına geliniyor, “aman hocam aileyi arayalım,” diye.

Bu anlatı, okul idaresini temsil ettiğini söyleyebileğimiz müdür yardımcısı tarafından “şirin” bir şeymiş gibi algılanan ve “çok şeker” bulunan heteroseksüelliğin normalleştirmekle kalmayıp yüceltilirken, eşcinselliğin “panik” yaratan ve ailenin aranmasını gerektiren bir sorun olarak ele alındığını gösteriyor.

Okul ortamında deneyimlenen pratikler, öğretmenin eşitlikçi bir ortam kurmaya çalıştığı çoğu durumda velilerin ikili cinsiyet rejimini yeniden üretecek bir yaklaşım benimseyebildiğini ortaya koyuyor. Bir 3. sınıf öğretmenin aşığıdaki anlatısı bunun bir örneği:

Kız öğrencim futbol oynuyor diye aile panik oldu; biz duruşumuzla doğru yönlendirmeye çalıştık aileyi, ama aile sonunda “hayır istemiyorum oynamasını, kız çocuklarıyla oynasın,” diye bize baskı yaptı. Hatta “doktora mı götürmem lazım?”lara kadar vardı mesele.

Öğretmenlerin önemli bir bölümü de benzer bir ‘teşhisçi’, ‘tedavici’ yaklaşıma meyledebiliyor. Bir Edebiyat öğretmenin, öğretmenlere yönelik “öğretmenler; azizler ve doktorlar gibi her şeyin doğrusunu biliyorlar. Teşhis ediyorlar, kendi doğrularını merkeze koyuyorlar” eleştirisi bu bağlamda kayda değer. Aşığıdaki veli anlatısı, çoğu öğretmenin, velinin ve psikiyatri doktorunun benimsediği müdahale biçimini özetliyor:

“Çocuğunu bir doktora götür, kontrol ettir, tedavi ettir.” Aileler de buna çok istekli, zaten bunu istiyorlar. Çocuklarını tedavi ettirmek istiyorlar. Ve ne yazık ki bunun için yola çıkan psikiyatrlar, psikologlar var. Yani ‘onarım terapileri’ vesaire dediğimiz yöntemlere başvuranlar var. Onları bulana kadar aile dolaşılıyor ve öyle bir şey ki bunun uğruna her türlü fedakârlıkta bulunabilir. Evini satıp çocuğunu tedavi ettirebilir...

Kuşkusuz bu müdahale biçimi, öğrencinin yararına olacak yaklaşımı tamamıyla ıskalıyor.

Yazının buraya kadarki bölümünü özetleyecek olursak, gündelik okul pratiklerinde yaygın olarak, ikili cinsiyetçi sistemin ve heteronormatif anlayışın içselleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu aşamada sorulacak soru, bütün bireylerin yararını eşit derecede gözeten, cinsiyetçi roller dayatmayan, bütün varoluş biçimlerini içeren bir eğitim kurgusunun nasıl mümkün olabileceğine ilişkin. Yazının bundan sonraki kısmında okul mekânının düzenlenmesinden, öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkilerin kurulmasına, akademik olan/olmayan etkinliklerden, giyim kuşam kodlarımıza kadar, gündelik okul pratiklerinin içermeci bir biçimde yeniden kurgulanmasına hizmet edebileceğini düşündüğümüz farklı strateji önerilerini paylaşacağız.

Stratejiler

“Sınıfımızda bir LGBTİ çocuk/genç olduğunda ne yapmalı?” Proje sürecinde biriktirdiğimiz deneyim, pek çok öğretmenin kafasındaki en temel sorunun bu olduğunu ortaya koyuyor. Bu süreçte yürüttüğümüz tartışmalar ise meseleyi bu soruya hapseden pek çok açıdan sorunlu olabildiğini gösteriyor. Öncelikle bu soruyu sormak, çocukların/gençlerin büyük çoğunluğunun heteroseksüel olduğunu veya biyolojik organıyla uyumlu bir cinsiyet kimliği olduğunu **varsaydığımızı** gösteriyor. Oysa LGBTİ bireyler pek çok durumda kendilerini gizlemek zorunda hissedebiliyorlar. Bu soruya odaklanmanın içerdiği bir başka sorun ise, sandığımız şeyin doğru olmayabileceği olasılığının göz ardı edilmesinden kaynaklanıyor; zira her “kadınsı” erkeğin ya da her “erkeksi” kadının eşcinsel olmadığını bilmek gerekiyor. CETAD’ın aşağıdaki açıklamasına başvuralım:

Erkek ya da kadın eşcinsellerin, erkeklik ve kadınlıkla ilgili yaşadıkları toplumda kabul görmüş, beklenen görünüm, davranışlardan farklı olmaları, örneğin bir lezbiyenin diğer kadınlardan daha erkeksi olması gerekmez. Heteroseksüeller arasında olduğu gibi eşcinsellerde de farklı erkeklik ve kadınlık özellikleri bir arada görülebilir. Dolayısıyla eşcinsellik dışarıdan gözlenebilen toplumsal cinsiyet özellikleriyle ayırt edilemez. Eşcinsellerle ilgili sık yanlış inanışlardan biri erkeklerden hoşlandıkları için kadınsı, kadınlardan hoşlandıkları için erkeksi davranışlar sergilemeleri gerektiğidir. Sonuç olarak kişinin eşcinsel olup olmadığının anlaşılması sadece kendi ifadesi ile mümkündür.¹²

Yukarıdaki açıklama, çocuğun/gençin kendi ifadesinin esas alınması gerektiğine işaret etmesi açısından önemli. Çocuğun/gençin açıldığını varsayalım. Bu durumda ne yapacağız? Aşağıdaki veli anlatısı bu açıdan oldukça yol gösterici:

Öğretmenler hemen aileyi çağırıyor; aileyi uyarmak gerektiğini düşünüyor. Katılımcı olmak istiyorlar, yararlı bir şeyler yapmak istiyorlar, iyi niyetle “ben çocuk için ne yapabilirim?” diye düşünüyorlar ve bunun doğru yolunun aileyle konuşmak olduğunu düşünüyorlar. Hayır, dur, çocuk için bir şey yapman gerekmiyor ve bir şey yapma. Normalleştir, diğer çocuklara bunun doğal olduğunu, olabirliğini anlat, ortamı düzenle.

Yukarıdaki anlatının da ortaya koyduğu gibi çocuk ya da genç açıldığında öğretmenler öğrencinin neye ihtiyaç duyduğundan bağımsız

olarak veliyi çağırarak gibi belli 'önlemler' almaya meyleniyor. Bu 'önlemler' pek çok durumda, çocuğun/gencin kimliğinin altını çizerek onu etiketlemek ve böylelikle hedef haline getirmek anlamına gelebiliyor. Yine anlatının açıkça işaret ettiği üzere, yapılması gereken, aileyle görüşmek değil, LGBTİ varoluş biçiminin sıradan olduğu algısını yerleştirecek şekilde bütün varoluş biçimlerini içerecek ortamlar düzenlemek. Bu ortamlar düzenlenirken veya herhangi bir adım atılırken her aşamada kendimize yönelmemiz gereken en önemli soru şu: "Çocuğun/gencin ihtiyacı ne yönde? Benim attığım adım çocuğu/genci merkeze alıyor mu, onun ihtiyacından yola çıkıyor mu?"

Öğrenciyi gözetererek yapılabilecek müdahalelere ilişkin LİSTAG aktivistlerinin önerileri¹³ şu şekilde:

- Biyolojik cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim kavramlarıyla ilgili öğretmenler ve veliler bilgilendirilmeli
- Öğrenci açıldıysa aileler aile dayanışması için LİSTAG'a ve profesyonel psikolog ve psikiyatr desteği için CETAD'a yönlendirilmeli
- Öğrenci açılmadıysa, öğretmen de veli de, öğrenciyi rahat ettirecek ve **farklı varoluş biçimlerini içerecek ortamlar yaratmak** dışında bir şey yapmamalı.

Öğretmenin kullandığı dilin, farklı varoluş biçimlerini içerecek ortamlar yaratmakta ve çocukları/gençleri rahat ettirmekte oldukça etkili bir araç olduğu görülüyor. "Kendini yakın hissettiğin, seni destekleyebilecek bir öğretmenin varlığı"nın ne kadar önemli olduğuna değinenler arasında Liseli LGBTİler,

LGBTİ bireylerle çalışan CETAD psikiyatrları, bazı öğretmenler, LİSTAG aileleri sayılabilir. Anlaşılan o ki çocukların/gençlerin, kendilerini destekleyebileceğini düşündükleri öğretmeni teşhis etmekteki başlıca aracı öğretmenin kullandığı dil oluyor. İçermeci ve farklı varoluş biçimlerini destekleyecek bir dil kullanımına şu örnekler verilebilir: *Bir aşk filminden söz ederken öğrencilerin zihnindeki şablonun kadın erkek arasında deneyimlenen aşka dair bir şablon olduğu bilgisinden hareketle 'heteroseksüel bir aşk filmi' ifadesini kullanmak* çok basit görünen ama çok etkili bir strateji olarak önerilebilir.¹⁴ Türkiye Aile Planlaması Vakfı'nın bazı okullarda uyguladığı cinsel sağlık eğitimi sırasında *eğiticinin, üremeyi anlatırken, 'eğer heteroseksüellerse' ifadesini kullanması* da benzer bir pedagojik anlayış barındırıyor. Böylesi bir dil kullanımının, öğretmenin farklı varoluş biçimlerini tanıdığını gösteren incelikli bir pedagojik ayar olduğunu ileri sürmek mümkün. O halde, dil kullanımımız ikili cinsiyet rejimini kurmaya ya da pekiştirmeye hizmet edebildiği gibi bu anlayışı bozmaya, bütün varoluş biçimlerini içeren alternatif bir anlayışa alan açmaya da pekâlâ hizmet edebiliyor. Örneğin, çocuklarla/gençlerle ilişkilendirirken *'oğlum'; 'kızım' hitap biçimlerini kullanmamak*, bunun yerine onlara isimleriyle hitap etmek öğretmenler tarafından önerilen basit ve etkili stratejiler arasında. Bu çok basit gibi görünen strateji, bireyleri kestirmeci bir biçimde 'kızlar'/'kadınlar' ve 'oğlanlar'/'erkekler' diye ikiye ayırmamak, kimlikleri biyolojik cinsiyete indirgememek anlamına geliyor. Bunun yanı sıra kendini kız/kadın veya oğlan/erkek olarak hissetmeyen trans bireyleri de içeriyor. Proje sürecinde yürüttüğümüz tartışmalar esnasında öğrencilere isimleriyle hitap et-

mekle ilgili benimsenebilecek bir stratejinin gerçekçi olmadığı itirazının da geldiğini ekleyelim. Örneğin, nöbetçi öğretmenlerin bütün öğrencilerin ismini bilmesinin mümkün olmadığına değinildi. Özetle, isimle hitap etmenin mümkün olmadığı durumlarda alternatif hitap biçimleri üzerine kafa yormamız gerekiyor.

'Kızlar' ve 'oğlanlar' diye iki kategori dayatmamanın bir başka çarpıcı örneği de bir müzik öğretmeninden geliyor:

Müzik dersinde benim yaptığım bir etkinlik vardı; çok fazla düşünüyordum daha cinsiyetsiz ne yapabilirim diye ve çocukları cinsiyet kalıplarına sokmayan. Vivaldi uzun saçlıdır ve onun renksiz fotoğrafını alıp çocuklara boyama etkinliği vermiştim. O sırada bu kız mı, erkek mi diye çok sormuşlardı. Bunu öğrenip ne yapacaksınız, ne işinize yarayacak diye sormuştum.

İçine hapsedildiğimiz cinsiyet kalıplarını sorgulamaya yönlendiren bu etkinlik, sınırları belli olduğu varsayılan cinsiyet kategorilerinin pek çok durumda konumuzla ilgisi dahi olmadığını çarpıcı ama bir o kadar da basit bir biçimde gösteriyor.

İşlediğimiz derslerdeki akademik içerik de farklı varoluş biçimlerinin içerilmesine dolaylı ya da dolaysız olarak hizmet edebiliyor. Buna ilişkin bir strateji önerisi bir Türkçe öğretmeninden geliyor: "STK'ların işlendiği bir derste, örnek verilen STK'lar arasında LİSTAG'ın da sayılması". Bu strateji, LGBTİ'lerin **görünürlüğünü sağlamaya** hizmet edecek basit bir strateji önerisi olarak da kayda değer. Benzer bir strateji önerisi olarak, *sınıflardaki ve koridor-*

lardaki panolar LGBTİ'lerin görünürlüğünü sağlamaya hizmet edecek şekilde düzenlenebilir ya da Eğitim-Sen'in LGBTİ konulu afişleri, LİSTAG'ın bilgilendirici kitapçıkları öğretmenler odasında bulundurulabilir. Bu tür görseller bir görünürlük vesilesi olmalarının yanı sıra bu görsellerden rahatsızlık duyan öğretmenlerle bu konuda tartışma alanı açmaya da yarayabilir.

Yukarıda öğrencilerin, eğitim hayatları boyunca kendilerine dayatılan ikili cinsiyetçi sistemle ilk karşılaşmalarının okul öncesi dönemde 'tamir köşesi', 'evcilik köşesi' gibi mekânsal kurgular yoluyla gerçekleştiğinden söz etmiştik. Çalışma süreci boyunca yaptığımız paylaşımlarda, 'tamir köşesi', 'evcilik köşesi' gibi cinsiyet yüklü köşelerin tamamen ortadan kaldırılması bir strateji önerisi olarak gündeme geldi. Ne var ki gündelik hayat içinde hal-i hazırda bulunan bu olguları tamamen ortadan kaldırmanın ne denli gerçekçi olduğu tartışması da buna eşlik etti. Bu görüş, bizi iki farklı strateji önerisine götürdü. Bunlardan biri tüm çocukların her iki köşede oynamaya teşvik edilmesine ilişkindi. Gündelik okul pratiklerinin ortaya koyduğuna göre, 'tamir köşesi'nde oynayan bir kız çocuğu ya da 'evcilik köşesi'nde oynayan bir oğlan çocuğu çoğunlukla diğer arkadaşları tarafından işaret edilebiliyor. Bu noktada öğretmenin yaptığı basit bir müdahale oldukça etkili olabilir. Bir LİSTAG üyesinin aşağıdaki strateji önerisine kulak verelim:

Ayşe kamyonla oynuyorsa ve erkek buna işaret ediyorsa "Siz de oynayabilirsiniz," demek yeterli. Ya da Ahmet bebekle oynuyorsa, evcilik oynuyorsa "Haydi bakalım, çok mu hoşunuza gitti, siz de oynayabilirsiniz," demek yeterli.

Bu yaklaşımın, farklı varoluş biçimlerinin içerilmesine hizmet eden ve kolaylıkla hayata geçirilebilecek bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkün.

Bu köşeler varlığını sürdürürken sınıf ortamını başka köşelerle çeşitlendirmek öğretmenler tarafından önerilen bir başka strateji olarak dile getiriliyor. *Ortamı, oyuncak bebek ve top gibi cinsiyet yüklü materyallerle kısıtlı tutmayıp yapboz gibi materyallerle donatmak* öğrencileri ikili cinsiyet rejiminin kısılcına almaması açısından oldukça işlevsel görünüyor. Benzer şekilde Beden Eğitimi derslerinde oğlan çocuklarına her zaman futbol ya da basketbol, kız çocuklarına her zaman voleybol oynatmak yerine bu oyunların **karma** bir şekilde oynanması ve körebe gibi **cinsiyet yüklü olmayan** oyunların da oynanması önerilen stratejiler arasında.

Benzer bir gözle okullardaki pano görsellerine de bakılabilir. Mevsimler temasının görseli olarak kırmızı paltolu kız çocuğu ile şemsiye tutan oğlan çocuğu resmi gibi cinsiyet yüklü bir görsel yerine *meyveler veya sebzelerin olduğu cinsiyetlendirilmemiş görseller* tercih edilebilir. Özetle, ikili cinsiyetçi sistemin kurulmasına ve kalıpyargıların güçlendirilmesine hizmet ettiğini tespit ettiğimiz cinsiyet yüklü materyal, etkinlik ve görsellere karşı uyanık olmak ve **çeşitliliğe** nefes aldirabilecek alternatif içeriklere kafa yormak önemli görünüyor. Bu içeriğin bir başka muhatabı da şüphesiz veliler. Bir sınıf öğretmeni birinci sınıftaki ilk veli toplantısının stratejik önemi olduğunu söylüyor:

[...] çünkü sınıf öğretmeni olanlar bilirler, en çok sizi dinlerler, önerilerinizi çok değerli bulurlar, özellikle ilkokul

ve okulöncesi çağında. [...]Ben ilk önce ihtiyaç listesinden bahsediyorum. "İhtiyaç listesi, bunlar bunlar alınacak ama ne olur sınıfta Spidermanler ve prensesler, maviler pembeler görmek istemiyorum. Çocukların renklerini ellerinden almayın. [...]Renklerin cinsiyeti olmaz. Çocukları bir reнге mahkum bırakmayalım."

Öğretmen, ikili cinsiyet rejimini güçlendiren bu tür materyallerle hayatın her alanında kuşatılmış olmaktan dolayı bazı velilerin de şikayetçi olduğundan söz ediyor. Bu denli cinsiyet yüklü uyarılarla çevrelediğimiz bir dünyada ikili cinsiyet rejimiyle mücadele etmek şüphesiz ki kolay değil. Ama çevremizle ilişkilenirken, ikili cinsiyet rejiminin nerelerde, ne şekilde kurulduğunu anlamaya çalışmak, bazı uygulamaların eşitliksiz ve adaletsiz bir anlayışa hizmet ettiğini bilmek ve bu uygulamalara tanıklık ettiğimizde kendi mikro müdahale alanlarımızı açmak pekâlâ mümkün. Açılan bu alanlar aynı zamanda mikro mücadele alanlarımız da olmuş oluyor.

Çocukları/gençleri, kendi içlerinde hal-i hazırda bulunan çeşitliliğin farkına varmaya çağırın sınıf içi etkinlikler de mikro mücadele alanları açmaya elverişli. *Çocukları/gençleri, kendini ifade etmeye teşvik etmek* bu anlamda etkili bir başka strateji olarak önerilebilir. Bunun bir örneği bir Edebiyat öğretmeninden geliyor:

9. sınıflara şöyle bir yönerge verdim: "Bir sandık var; bu sandığa iki kişiyi sokacaksınız ve bu iki kişi bu sandıkta bir gece boyunca kalacaklar; bu iki kişi kim

ve bu iki kişi arasındaki ilişki ne ve ne yapıyorlar? Sonra biri o sandığı açıyor, çıkıyorsunuz ve ne hissediyorsunuz?” Yazdılar, bir kız öğrenci okumak istedi. “Ama ağlayabilirim,” dedi. “Peki,” dedim. Ben de duygusallaşıyorum bu durumlarda. “Ben,” dedi “sandığa beni ve babaannemi koyardım, babaannem çok hasta, ben onunla çok vakit geçirmek istiyorum, biz o sandıkta onunla çok vakit geçiriyoruz, onu daha çok görmek istiyorum,” diyor. Sonra koyuverdi zaten kendini. Öğrencilerin bir kısmı kısa süreli bir şok geçirdiler; bir kısmı güldü. Ama şunu gördüler; kendi hayatına dokunan, kendi hayatı içerisinde bir hikâyeye anlatıyor. Ve sizden farklı. Ve onun bu duygusuna saygı göstermemiz gerekiyor. Sonra başka biri başka bir şey okudu falan... Bu, çeşitliliği sağlıyor...

Öğrencilerin bireysel deneyimlerini ön plana çıkararak bu tür etkinliklerin bir nevi ‘dekatörizasyon’¹⁵ stratejisi barındırdığı ileri sürülebilir. Bu stratejiye göre, keskin sınırlarla ayrılan, etnisite, cinsiyet vb. temelinde oluşturulan grup kategorilerini bozmak; bir başka deyişle bireyleri belli bir ölçüde göre tanımlamamak gerekir; bunun yerine bireyler kendilerini çoklu kimlikleriyle ve **bireysel özelliklerini ön plana çıkararak** tanımlar. Böylelikle bireyler birbirleriyle iletişim kurarken bu bireysel özellikler üzerinden ilişkilene olanağı bulurlar. Ayrımcılığa zemin hazırlayan özcü anlayışlarla mücadele alanı da açılmış olur. Özcülük, toplumsal grupların, ‘öz’üne dair bazı özellikleri olduğuna ilişkin anlayıştır. Bireyleri, grup aidiyetleri

üzerinden algılamamıza ve kestirmeci bir biçimde sınıflandırmamıza neden olur. Oysa bu tür etkinlikler, bireylerin kişisel özelliklerini ön plana çıkararak özcülükle mücadeleyi mümkün kılar. Melek Göregenli’nin 26 Aralık 2015 tarihli eğitim çalışma grubu toplantımızda dikkatimizi çektiği üzere, “Bakın sınıfımızda bir eşcinsel arkadaşımız var onu taciz etmeyip sevelim,” yaklaşımı çoğu zaman iyi niyetle benimsenen ama oldukça sakıncalı bir öğretmen yaklaşımı olarak okullarda karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımın sakıncası, farkın altını çizerek hiyerarşiyi pekiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Farklılıkların tanındığı ve kabul gördüğü içermeci bir ortam yaratmak isterken farklılıkların altını çizerek bulabiliyoruz kendimizi. Dolayısıyla öğrencilerin de dikkatini bu farklara çekmiş oluyoruz; bu da kimlikleri sabitleyerek hiyerarşiyi pekiştiriyor. Öğrencilerin, toplumsal grupları keskin ayrımlarla birbirinden ayırmalarına neden olabiliyor ve gruplararası geçirgenliğin önünü tıkkıyor.

Bu etkinlik, öğrencileri kendi özgün deneyimlerini ortaya koymaya ve anlamlandırmaya teşvik ederek, onların **kendilerini ifade etmelerini de sağlıyor**. Bu etkinliği uygulayan Edebiyat öğretmeni, öğrencilerin kendilerini ifade etmedikleriyle ilgili saptamasını paylaşırken yaratıcı bir biçimde ‘açılma’ kavramından faydalanıyor:

Bütün öğrencilerde, sadece LGBTİ değil, özellikle kızların genel hayat pratiklerinde açılmama var. İçinden geleni söyleyememek, kendini ifade edememek...

Öğretmene göre bu, öğrencilerin, farklı görüş ve duruşların kabul gördüğü bir ortamda olmamalarından kaynaklanıyor. Öğretmen,

LGBTİ bireyleri de içerecek şekilde bütün bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri etkinlikler kurgulamanın ve ortamlar hazırlamanın önemine dikkat çekiyor.

LGBTİ bir lise öğrencisinin aşağıdaki anlatısı, öğretmenin yukarıdaki saptamasını doğrular nitelikte:

Kimse hakkını savunmuyor; öğretmen bir hakaret ettiğinde kimse “siz benimle böyle konuşamazsınız,” demiyor. Geçenlerde bir arkadaşım bana “sen ilk geldiğinde biz sana ‘her şeyi savunan kız’ diyorduk,” dedi. Bana böyle bir isim takmışlar. Yani söylemek istediğim, kadınlar okulda aslında çok pasif kalıyor bir şey konuşulurken, tartışılırken. Hoca bir şey sorduğunda, dikkat ediyorum, ilk atlayan erkekler oluyor. O sırada bir kadın konuşuyorsa, o gür sesiyle daha yüksek sesle konuşarak onu bastırıyor.

Bu anlatı, öğrencilerin sınıfta, toplumsal cinsiyetçi rol beklentilerine uygun davranışlar sergilediklerine de çarpıcı bir biçimde işaret ediyor.

Etkinliği, **‘kimliklerin kesişimselliği’** bağlamında da ele almak mümkün. Biraz açalım: Görüldüğü üzere, bu etkinlik, doğrudan LGBTİ bireyleri merkeze koyan bir etkinlik değildir; LGBTİ bireyleri spot altına almayan ama içeren bir etkinliktir. Unutulmamalı ki LGBTİ kimliği, kimliklerimizden yalnızca biridir. Toplumsal, tarihsel ve coğrafi bağlam içinde, yaş, sosyal sınıf, etnisite, dil, din vb. çeşitli grup aidiyetlerimizin kesiştiği yerde (bizi çevreleyen etmenlerle ilişkilendikçe) kimliğimiz kurulur. Bu kesişimselliği gözetmek yalnızca farklı grup

aidiyetlerimizin tanınması açısından önemli olmakla kalmıyor ayrıca bir başka stratejik önem de taşıyor: Öğretmenler, yalnızca LGBTİ kimliğe odaklanmamanın okul ortamında işlevsel olduğuna dikkati çekiyor. Örneğin, LGBTİ meselesini ele alan bir ders işleyen bir öğretmen hakkında okul idaresi soruşturma açabilmektedir. Benzer şekilde, böyle bir dersi takiben veliler okula gelip şikayette bulunabilmektedir. Doğrudan LGBTİ kimliğe odaklanmayıp farklı kimliklerin kesişimselliğini gözeten etkinlikler yapmamızın, bu sorunlarla karşılaşmamızı önlemesi açısından pratik ve işlevsel bir önemi de vardır.

Bu etkinlik, aynı zamanda, öğretmenin de ifade ettiği gibi “çeşitliliği sağlıyor”. Ayrımcılık süreçlerini anlamakta bize yol gösterecek olan kavramlardan önemli bir tanesi de **‘toplumsal grupların heterojenliği’**dir: Hiçbir toplumsal grup homojen değildir; her grubun içinde toplumun olumlu kabul ettiği özelliklere sahip bireyler bulunduğu gibi toplumca onaylanmayan, olumsuz özelliklere sahip bireyler de bulunur. Okullarda da homojen grup algısını yıkmak, her grubun heterojen olduğuna ilişkin farkındalık yaratmak bize, ayrımcılıkla mücadele alanı açacaktır. Farklı deneyimlerin paylaşılmasına alan açan bu etkinlik, grupların homojen olduğu algısının sarsılmasını, gruplararası benzerliklerin pekâlâ var olduğunun fark edilmesini sağlayarak önyargılarla mücadele etmeyi mümkün kılma potansiyeli taşımaktadır.

Edebiyat dersinde yapılan, **homojen grup algısını sarsmaya**, farklı erkeklik ve kadınlıklar olduğunu göstermeye yönelik bir başka etkinlik ise şu şekilde: *Öğretmen, öğrencilerine “Bir podyumda olduğunuzu varsayın; nasıl yürürsünüz?” diye soruyor. Öğrenciler, farklı şekillerde*

yürüyerek farklı erkeklikleri performe ediyor: “kırtarak” yürüyen bir erkek öğrenci; “yolda tırnak içinde hanzo tipleri” taklit eden bir erkek öğrenci; “salaş” ve “manken havasında” yürüyen bir erkek öğrenci gibi çeşitli performansların ardından farklı erkeklikler tartışmaya açılıyor.¹⁶ Öğretmen-öğrenci ilişkisini de homojen grup algısını yıkacak bir biçimde kurmak mümkün. Bir coğrafya öğretmenin erkek öğrencilerine yaptığı yorum bunun bir örneği: *Öğretmen, erkek öğrencilerine “Nasıl bir erkek olacağınızı siz seçeceksiniz,” yorumunu yaparak ve kendi de “maço olmayan, kibar bir erkek davranışı” sergileyerek rol model oluyor; tek bir erkeklik anlayışının olmadığını, farklı erkekliklerin mümkün olduğunu kendi performansıyla örnekliyor.*

Öğretmenlerin pek çok durumda rol model olabildiklerini biliyoruz. Bu anlamda, öğrencilerin hatta okuldaki diğer aktörlerin (veli, öğretmen ve idarecilerin) zihinlerindeki kalıpları sarsmaya yönelik benimseyebileceğimiz bazı stratejiler var: *Bir kadın öğretmenin futbol oynaması, bir erkek öğretmenin kırmızı kazak giymesi* buna örnek olarak verilebilir. ‘Erkeksi’ bir okul çantasıyla okula gelen bir kız çocuğu, arkadaşları tarafından dalga konusu edildiğinde kadın sınıf öğretmenin ‘*O çantadan bende de var*’ demesi **kalıpyargı-ları sarsarak kategorileri çeşitlendirenin** bir başka örneği.

Öğrencilerin, kendi aralarında hal-i hazırda bulunan **çeşitliliğin farkına varmalarını** sağlayan bir başka strateji de sınıf içi etkinliklerde öğrencileri karmak olabilir. Burada ‘karmak’ derken bir kız çocuğunun yanına bir oğlan çocuğunu oturtmaktan söz etmediğimizin altını çizelim. Örneğin, öğretmen olarak, etkileşimsel grup etkinlikleri yaptığımızda grupları hangi ölçütlere göre oluş-

turuyoruz? Ayrımcılık üzerine çalışan, öğretmenlerle yaptığı paylaşımlar yoluyla proje sürecimize katkı sunan sosyal psikolog Melek Göregenli’nin üniversite düzeyindeki öğrencilerini gruplaştırırken uyguladığı ölçüt bu soruya cevaben kayda alınabilecek bir strateji önerisi olarak kabul edilebilir. Göregenli, grup etkinlikleri sırasında gençlerin kendiliğinden gruplaşması yerine onları **tesadüfi ölçütlere göre gruplaştırmak** ve böylelikle birlikte çalışmaya teşvik etmekten yana. Proje sürecimizde bu stratejinin benimsenmesine çekimser duran bazı katılımcılar, gruplaşmayı öğretmenin yaptırmasının öğrenciler tarafından bir dayatma olarak algılanabileceğini dile getirdi. Bu aşamada şunu vurgulamak gerekir: Göregenli’nin bu stratejiyi geliştirmesinin arkasında, öğrencilerin kendiliğinden gruplaştığında *“kendilerine benzeyenlerle, bir başka deyişle iç grup üyeleriyle gruplaşmaya”* meylettiklerine ilişkin gözlemi yatıyor. Oysa tesadüfi ölçütlere, örneğin yoklama listesine göre grupladığımızda bireylerin kendi aralarındaki çeşitliliğin farkına varmalarına olanak sağlamış olabiliyoruz. Burada dikkat çekilmesi gereken iki önemli nokta daha var: Bunlardan biri ölçütlerin tesadüfi olması. ‘Arkadaşlar, şimdi farklı özelliklerimize göre gruplaşacağız’ diyerek grupları karmaya kalktığımızda farklılıkların altını fazlasıyla çizmiş oluyoruz. Yukarıda, farklılıkların altını çizmenin hiyerarşiyi pekiştirdiğinden söz etmiştik. Oysa ayrımcılıkla mücadeleye alan açan bir sınıf ortamı farklılıkları gözettiğimiz ama altını çizmediğimiz, özellikle vurgulamadığımız bir kurguyu gerektiriyor. Farklılıkları yok saymamak önemli, çünkü sosyal hayatta farklılıklar vardır; ayrımcılık birbirinden farklı grupların var olmasından

değil bu farklı grupların, hiyerarşik bir biçimde algılanmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, farklılıkların altını çizmemek de önemli, çünkü farklılıklara dikkat çektiğimizde onları sabitlemekle, farklı gruplara aidiyetleri olan bireylere değişmez özellikler atfetmekle kalmıyor, bireyleri grup aidiyetlerine indirgemiş, bireysel özelliklerini bir nevi göz ardı etmiş oluyoruz. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli nokta da sosyal temasın kendiliğinden eşitliği sağlamıyor olmasına ilişkin. Hatta bazı durumlarda, özellikle otorite (bu sınıflarda öğretmene tekabül ediyor) farklı gruplara eşit davranmıyorsa sosyal temasın eşitsizliği arttırdığına dair çalışmalar var. Dolayısıyla böyle bir stratejinin amacına hizmet edebilmesi için, öğretmenin farklı gruptan öğrencilere eşit mesafede durabilmesi gerekiyor.

Sonuç

“Bütün varoluş biçimlerini içeren, daha adil, eşitlikçi ve içermeci bir eğitim ortamı kurgusu nasıl mümkün kılınabilir?” Elinizdeki rapor, peşine düştüğümüz bu soruya cevap ararken biriktirdiklerimizin bir özeti. Paylaştığımız deneyimleri, bu deneyimlerden yola çıkarak geliştirdiğimiz stratejileri içeren bir özet. Raporda sıkça bahsettiğimiz üzere, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla okullarda mücadele ederken ‘ikili cinsiyetçi sistem’ ve ‘heteronormatif anlayış’, bize en büyük çelmeyi takıyor. Öte yandan, okul mekânının düzenlenmesinden öğretmen-öğrenci ilişkilerine, etkinliklerin kurgulanmasından dil kullanımına varıncaya kadar okul içinde benimsediğimiz pek çok gündelik pratik, aslında bize bu anlayışla mücadele alanı açabiliyor. Bu alanın açılması,

hem LGBTİ olmayan bireylerin önyargılarının kırılmasına (ki bu da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadelenin önemli bir parçası) hem de LGBTİ bireylerin nefes aldıkları, eşitlikçi ve adil bir eğitim atmosferi yaratılmasına hizmet ediyor.

Biz bu çalışmada somut bazı örnekleri derleyerek öğretmenlerin kullanımına açmak istedik. Şüphesiz bunlar sayısız örnekle çoğaltılabilir; başka öğretmenlerin de katkısıyla bu rapor daha da işlevsel ve zengin hale getirilebilir. Ele aldığımız stratejilerden başlıcalarını maddeler halinde özetleyerek bitirelim ve dileyelim ki bu rapor bu örneklerden aldığımız ilhamla, bütün varoluş biçimlerini içeren bir eğitim kurgusuna destek versin, bu örnekler çoğalıp yaygınlaşsın...

-
- Okul mekânını cinsiyetlendirmemek ve çeşitlendirmek;
  - İkili cinsiyetçi anlayışı pekiştiren bir dil kullanmamayı alışkanlık haline getirmek;
  - Farklı varoluş biçimlerini içeren bir dil kullanmak; öğrencilerle ve diğer aktörlerle ilişkilendirirken farklı varoluş biçimlerini içeren bir yaklaşım benimsemek;
  - Farklı cinsiyet kimliklerinin ve aslında her türlü farklı kimliğin ortaklaşa gruplaştığı karma etkinlikler düzenlemek;
  - Etkinliklerde öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine alan açmak;
  - Kimliklerin heterojenliğinin ve kesişimselliğinin kavranmasına yönelik etkinlikler kurgulamak;
  - Varsaymamak; çocuğu/genci odağa alan bir yaklaşım benimsemek;
  - LGBTİ meselesiyle ilgili temel kavramlar ve yaklaşımlar konusunda bilgilenmek ve bilgilendirmek;
  - Okulun her alanında (derslerde, aktörler arası ilişkilerde, öğretmenler odasında vb.) görünürlüğü sağlamak; öte yandan kimliklere işaret etmediğimizden emin olmak.
-

Notlar

- 1 LGBTİ ifadesinde yer alan L, G ve B harfleri lezbiyenlik, geylik ve biseksüellik olmak üzere üç farklı cinsel yönelimi işaret etmektedir. Lezbiyenlik kadın kadına eşcinsellik, geylik erkek erkeğe eşcinsellik, biseksüellik ise her iki cinsiyetten kişilere cinsel ya da duygusal ilgi duyulmasına karşılık gelmektedir.

T harfi toplumsal cinsiyet normları dışındaki birçok cinsiyet kimliğini kapsayan trans kavramına işaret eder. Trans kimliklere örnek olarak transeksüellik, travestilik, *cross-dress*'lik verilebilir. Translık bir bireyin biyolojik cinsiyetinden farklı bir cinsiyet kimliğine sahip olduğunu hissetmesidir. Bir cinsiyet karakteristiği olan ve İ harfi ile gösterilen intersekslik ise, atipik ('alışlagelmemiş') cinsel organ ve/veya üreme sisteme sahip olma halidir.

Bu çalışmada LGBTİ ifadesini kullandık, ancak son yıllarda LGBTİ'ye alternatif ifadeler tartışılmaktadır. Örneğin, LGBTİ hareketi içinde görüş birliği sağlanmamış olsa da, günümüzde LGBTIQ+ ifadesi de kullanılmaktadır. Bu noktada LGBTİ'ye eklenen Q harfi ile + işaretini de kısaca açıklamak faydalı olacaktır. Q harfi, *queer* (*kuir*) kavramına karşılık gelmektedir. İngilizce'de 'tuhaf' anlamına gelen ve olumsuz anlamına inat bir şemsiye terim olarak sahiplenilen *queer* kavramı, aynı zamanda 1980'lerin sonunda gelişen ve bu kavram ile temsil edilen politik bir tutumu işaret etmektedir. *Queer* yaklaşım, toplumsal kategorileri kuran güç ilişkilerini sorunsallaştırarak, toplumsal cinsiyet bağlamında, egemen ikili cinsiyet algısı ile birlikte heteronormativiteyi hedef gösterir; cinsel yönelimler ve cinsiyet kimliklerinin 'doğal' ve 'değişmez' olduğu kabulüne karşı çıkar. + işareti ise farklı cinsiyet kimlikleri ile cinsel yönelimlerin sadece bu kavramlardan ibaret olmadığı fikri ile, kavramların dışında kalan tüm diğer halleri içermek amacıyla bu harflere eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz:

LGBTIQ+ Terminology, University of Technology Sydney. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <https://www.uts.edu.au/about/equity-and-diversity/sexual-and-gender-diversity/lgbtiq-terminology>

Cinsiyet, Cinsel Yönelim, Cinsel Kimlik, Cinsel Davranış: Tam Rehber, Kaos GL Derneği. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=19957>

Sözlük, Kaos GL Derneği. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <http://www.kaosglderneği.org/belge.php?id=sozluk>

Evans, Mary ve Carolyn Williams (der.). Gender: The Key Concepts. Abingdon, Oxon: Routledge, 2013. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <https://books.google.com.tr/books?id=WoSTAgAAQBAJ&pg=PA123&lpg=PA123&dq=ILGA+Gender+Concepts&source=bl&ots=zlyV4U-aggpj&sig=IhXb6mTq4SZ4E9jZBGO7Zx3WDHw&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKewjhyqfc07HQAhWEO-xoKHbHoCHAQ6AEIUjAK#v=onepage&q=ILGA%20Gender%20Concepts&f=false>

- 2 Esmer, Y. *Değişimin Kültürel Sınırları Türkiye Değerler Atlası*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2012.
- 3 LGBTİ Öğrencileri Aile ve Okul Kısacına Karşı Nasıl Korunmalı?

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Öğrenciler ve Aileleriyle Çalışan Öğretmenler İçin Eğitim Broşürü. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, http://www.kaosglderneği.org/resim/yayin/dl/eg_itim_bros_u_ru_.pdf

- 4 *Türkiye'de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans (LGBT) Bireylerin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırmasının Özet Sonuçları*, Research Turkey Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <http://researchturkey.org/tr/summary-results-of-the-social-and-economic-problems-of-lesbian-gay-bisexual-and-transsexual-lgbt-individuals-in-turkey-research/>
- 5 'Eşcinsellik hastalığı' vb. doğru bilinen yanlışlarla ilgili bkz. <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=16235>; <http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=6004>
- 6 Sözlük, Kaos GL Derneği. Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <http://www.kaosglderneği.org/belge.php?id=sozluk>
- 7 O halde ders sırasında öğrencilerin tuvalete gitmesine izin vermek çok basit ve elzem bir strateji olarak ortaya çıkıyor.
- 8 Türkmen, Deniz Berke, Emine Serap Kubilay ve Emel Tekeli. *Hayat Bilgisi 2 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Yıldırım Yayınları. 2015. s. 68.
- 9 Oyanık, Mehmet. *Hayat Bilgisi 3 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Açılım Yayınları. 2015. s. 29.
- 10 Demir, Ercüment, Sebahat Bozbe, Münevver Oğan, Müzeyyen Özkara, Ahmet Aktaş, Kemal Köksal. *Türkçe 3 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Özgün Matbaacılık. 2015. s. 22.
- 11 Küçük, Özgür ve Durali Karapınar. *Matematik 3 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Evrensel İletişim Yayınları. 2015. s. 156.
- 12 Eşcinsellik (Homoseksüellik), Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD). Erişim tarihi: 20 Kasım 2016, <http://www.cetad.org.tr/news.aspx?detail=56>
- 13 Öneriler, 12 Mart 2016 tarihli Eğitim Çalışma Grubu toplantımızdan derlenmiştir.
- 14 Bu strateji, 27 Eylül 2014'te SEÇBİR ve SPoD ortaklığında düzenlenen 'Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılıkla Eğitim Ortamında Mücadele Etmek' başlıklı sempozyumda Melek Göregenli tarafından dile getirilmiştir.
- 15 Brewer, M. B. ve Miller, N. (1984). Beyond the contact hypothesis: Theoretical perspectives on desegregation. N. Miller ve M. B. Brewer içinde (der.), *Groups in contact: The psychology of desegregation*. Orlando, FL: Academic Press.
- 16 Performansların neredeyse tamamının erkek öğrencilerden gelmesi, öğretmen tarafından özellikle teşvik edilmedikçe kadın öğrencilerin bu tür etkinliklerde çekimser bir davranış sergilemesi özellikle kayda değer.

SEÇBİR

(Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi)

Kasım 2010'da çalışmalarına başlamış olan SEÇBİR, ilk ve orta öğretim öğretmenleri ile akademi arasında köprü görevi görmeyi, iki alan arasındaki bilgi paylaşımını artırmayı hedefliyor. Merkez; kimlik, çokdilli eğitim, eğitimde ayrımcılık, demokratikleşme, yurttaşlık, yoksulluk, engellilik, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi kavramların ilk ve orta öğretim düzeyinde nasıl ele alınabileceğine ilişkin materyaller geliştirmenin ve eğitim seminerleri düzenlemenin yanı sıra okullarda bu konularda saha araştırmaları yürütüyor.

www.secbir.org

SPoD

(Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği)

SPoD 2011 baharında bir grup aktivist, akademisyen ve öğrencinin bir araya gelerek 21 Eylül 2011'de resmi olarak kurulmuş bir sosyal politika temelli LGBT hakları derneğidir. Derneğimiz sadece kimlik eksenli değil aynı zamanda sosyal politikalar ekseninden de hak ve özgürlükleri geliştirmeyi kendine ilke edinmiş genç bir dernektir. SPoD, toplumun her alanında yaşanan ve özelde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli şiddet, baskı, sosyal dışlanma ve ayrımcılık durumları ile ilgili veri oluşturmayı ve bütün ayrımcılık biçimlerinin ortadan kalkmasına yönelik çalışmayı amaçlar. SPoD bu doğrultuda öncelikli olarak ekonomik, sosyal haklar ve sosyal politika alanlarına yoğunlaşır.

www.spod.org.tr

**CONSULATE GENERAL
OF SWEDEN**

Bu rapor, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR) ile Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD) ortaklığında, İsveç Başkonsolosluğu İstanbul'un katkılarıyla gerçekleştirilen 'Heteroseksizme Karşı: LGBTİ Hakları için Eğitim Stratejileri' başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır.